

ב"ה

הרב ארי יצחק שבט

איחוד שני המאמרים ב"המעין":

הראשון הופיע ב- **המעין** מט, ג (ניסן, תשס"ט), עמ' 55-68
והשני: "השלמות ותיקונים לדרשת הרב קוק זצ"ל על הדגל ע"פ כתה"י המקורי"

הופיע ב**המעין** נ, ב (טבת, תש"ע), עמ' 96-98

arishvat@gmail.com

דרשת הרב קוק זצ"ל על חשיבות הדגל העברי/הישראלי

(פרסום ראשון מטקס הכנסת דגל הגדוד העברי בבית הכנסת ה'חורבה', חנוכה, תרפ"ו)

הקדמה

בית הכנסת "חורבת ר' יהודה החסיד" ברובע היהודי שבירושלים עומד לקראת חנוכתו המחודשת. זוהי הזדמנות מתאימה לפרסם כאן לראשונה את הדברים שנשא מן הראי"ה קוק זצ"ל בטקס הכנסת דגל הגדוד העברי לבית הכנסת ה'חורבה'¹. פרטי אותו טקס שהתקיים בל' בכסלו תרפ"ו², וגם התפילה המיוחדת שחיבר הרב קוק עבורו³, כבר זכו לפרסום בשנים האחרונות⁴, אך דרשתו של הרב שעמדה במרכז אותו טקס לא יצאה עד עתה לאור. במיוחד

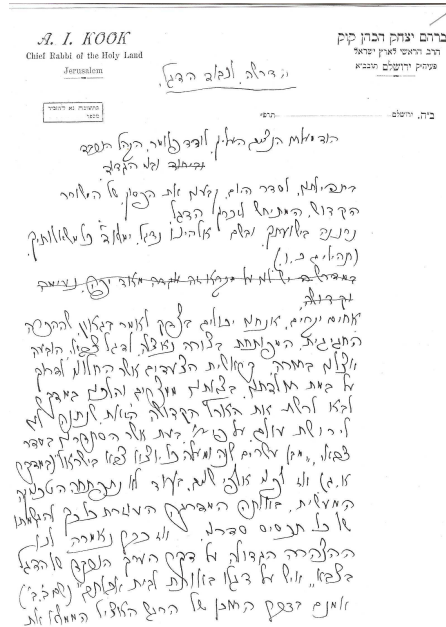
¹ מצאתי את הדרשה בארכיון בית-הרב בתיק א/429/6 ותודתי נתונה לר"א טייץ וצוות הארכיון. בעקבות הפרסום, המציא לי ידידי הרב זאב נוימן את הנוסח המקורי של הדרשה כתוב בכת"ק של הרב זצ"ל, ממנו הודפסה הדרשה במכונת כתיבה. המאמר הוא פרי מפירותיו של מחקר מקיף על דגל ישראל במקורות, שנעשה בחסות ובתמיכת מכללת 'אורות ישראל' באלקנה (פרקים מאותו מחקר יתפרסמו בע"ה בשנתון המכללה, טללי אורות טז).

² השנה 'תרפ"ה' הרשומה בכתב-יד בראש הנוסח שבמכונת כתיבה הוספה רק בשנים האחרונות, כהשערה (קרובה אך מוטעית) על ידי מי שהעותק המודפס היה בידו. יש לתקן טעות שנפלה בכרונולוגיה לתולדות הישוב היהודי בא"י תרע"ח-תרצ"ו בעריכת י' רוזנטל עמ' 120, שם רשומים בטעות תאריכי ההעלאה והכנסת דגל הגדוד העברי יומיים מוקדם יותר, בכ"ז-כ"ח בכסלו).

³ התפילה מובאת בשלימותה אצל גניחובסקי ולוין (בהערה הבאה).

⁴ תוכנית הטקס נמצאת בספרייה הלאומית, מספר S2'62A1194, וצילומה אצל ד' גניחובסקי, "כך הוכנס דגל הגדוד ה-40 לחורבה" בחנוכה תרפ"ו, מוסף ירושלים - מקומון של ידיעות אחרונות, י"ב באלול תשל"ז 26/8/77, עמ' 2. לגבי פרטי הטקס עיין שם ואצל ז' ארליך, "נחמה בחורבה", מקור ראשון, י"ד באב תשס"ח, מוסף שבת, עמ' 2-3; א' ארנד, "הדגל ביום העצמאות וכלל עניני ביהדות", פרקי מחקר ליום העצמאות, עמ' 116; ובמיוחד אצל י' לוין, "תפילות ארעיות לראי"ה קוק", אקדמות ט (תמוז, תש"ס), עמ' 56-58. חלק מהרקע ההיסטורי כאן מקורו במאמרים הללו.

בתקופת הפוסט-ציונות, שהכתה גם בחלק של המחנה הציוני-דתי, פרסום ההתייחסות הראשונה של הרב קוק לחשיבותה של דגל לאומי מקבלת משנה-תוקף.



העמוד הראשון של דרשת הדגל בכתי"ק של הרב קוק

הגדוד העברי

הגדוד העברי הוקם ע"י זאב ז'בוטינסקי, יוסף טרומפלדור ואחרים בשנת תרע"ה, כשראו שכדאי ליהודים לצדד במלחמת העולם הראשונה בצד האנגלי, במטרה מפורשת לשחרר את ארץ ישראל מיד הטורקים ולהעבירה בסופו של דבר לשלטון יהודי⁵. במהלך המלחמה הוקמו שני גדודים שהיו מאויישים ביהודים מאנגליה ומארה"ב, ולאחר מכן, בשנת תרע"ח, הוקם הגדוד ה-40 של קלעי המלך, או "הגדוד הראשון ליהודה", ממתנדבי א"י⁶. בנוסף לתועלת הפוליטית בהקמת גדודים אלו ראו בכך רבים חידוש היסטורי, ושלב חשוב בתהליך גאולת עם ישראל⁷. הרב קוק ראה בכך גם התחלה של תחייה מחדש של "אותן הנשמות החזקות" עליהן מסופר בתנ"ך "שאנו כל כך... משתוקקים לאימוצם"⁸, לכה-החיים החטוב והגבוש, האיתן והמוצק"⁹ שחוזר לחיות בנו.

⁵ ז' ז'בוטינסקי, מגילת הגדוד, ירושלים, תרפ"ט (תרגם אב"א אחימאיר), עמ' 149.

⁶ בין חיילי הגדוד היו הטוראים דוד בן גוריון ויצחק בן-צבי. ועיין בהרחבה אצל M. Watts, The Jewish Legion in the First World War, London, 2004

⁷ אגרות הראיה כרך ג ס' תתקעד, באגרת לרב הגדוד: "אחינו בני הגדוד נושאי דגל ראשית צמיחת ישועתנו"; וכן בכותרת של הדרשה והתפילה בטקס, "נרננה בישועתיך ובשם אלוקנו נדגל".

⁸ אורות המלחמה, עמ' יד; שם ערך הרב צבי יהודה קוק וכתב ללא יו"ד: 'לאמוצם', אולי לרמוז למשמעות כפולה, לאמץ את האומץ שלהם.

רעיון הקמת הגדוד העברי מחדש

שנתיים לאחר סיום המלחמה בשנת תר"פ פורק הגדוד¹⁰. בשנים הבאות הונף דגל הגדוד בבנייני ציבור חשובים ובבתי כנסת באנגליה, ואף בביהכ"נ הגדול בלונדון¹¹. שש שנים לאחר מכן הועלה הדגל ארצה, וקויים טקס רשמי לרגל הכנסתו לביהכ"נ 'החורבה'. באותם ימים שררה מחלוקת חריפה בשאלת הקמתו מחדש של הגדוד העברי בארץ ישראל¹². בקונגרס הציוני ה-14¹³ ניתנה רשות יוצאת דופן לז'בוטינסקי לנאום במשך שעה שלימה¹⁴ על חשיבות העמידה על התביעה מממשלת אנגליה להקמת הגדוד מחדש, ולעומתו חיים וייצמן הוביל את המתנגדים לכך¹⁵. ז'בוטינסקי לא הסתפק בפולמוס שהתקיים בקונגרס, אלא יצא גם לסבב הרצאות ממושך בעולם עמ"נ לשכנע את הציבור היהודי ואת מנהיגי העמים בחשיבות חידוש הגדוד העברי, עובדה שמנעה ממנו מלהשתתף בטקס בירושלים. הקשר בין הטקס לבין דרישתו של ז'בוטינסקי להקמת הגדוד מחדש מוזכר גם בעיתונות התקופה¹⁶. לרגל האירוע שלחו אנשי הגדוד הוותיקים מברק חגיגי לז'בוטינסקי¹⁷, והרביזיוניסטים, תומכי רעיון חידוש הגדוד, אף בקשו מהאנגלים שיום הדגל יוכרז כיום-חג לאומי רשמי¹⁸.

⁹ שמונה קבצים ו, קג; והשווה לאורות שם. נכתב בשוייץ בתרע"ה-תרע"ו, בעיצומה של מלחה"ע.
¹⁰ מ' פעיל, From Hashomer to the Israeli Defense Forces, p. 2, גורס שהאנגלים פירקו את הגדוד לאחר יוזמת מפקדו, אליעזר מרגולין, לשלוח מחיילי הגדוד לטפל בהתפרעויות ערביות בגבול בין יפו ותל-אביב ללא אישור הממונים עליו. ניתן רק לשער שזאת הסיבה שהאנגלים מנעו ממרגולין כעבור שש שנים מלהיות נוכח בטקס הכנסת הדגל (גנחובסקי, לעיל הערה 4).

¹¹ The Palestine Bulletin, "The Kings Colours in Jerusalem", 13/12/25, p. 1. עיתון זה נהיה לימים ה-Jerusalem Post.

¹² כל הכותבים על טקס דגל הגדוד העברי בשנים האחרונות (לעיל הערה 4) לא עמדו על הרקע ההיסטורי הזה.

¹³ שהתקיים בווינה מכ"ח במנחם אב עד ח' באלול תרפ"ה. עי' כרונולוגיה, לעיל הערה 2, עמ' 117.

¹⁴ The Palestine Bulletin, "Jabotinsky Demands Jewish Defense Corps", 23/8/25, p. 1

¹⁵ ד' ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, ת"א, 1965, עמ' 114-115, כבר בב' באייר תרפ"ה, 26/4/25 נפתחה בפאריס הוועידה הראשונה של המפלגה החדשה "ברית הציונים הרביזיוניסטים". בין השאר קראו בה לתבוע את חידוש הגדודים העבריים בא"י (שם עמ' 113). בנאומו בקונגרס השיב וייצמן שלמרות שבעבר הוא תמך בגדודים, התביעה לחדשם כרגע "לא זו בלבד שאינה מועילה - אלא אף מזיקה". ניב מציין שרוב האישים והמפלגות, הן בארץ והן בתפוצות, הצטרפו לדעתו של וייצמן בנדון (שם עמ' 115), אך כהיום כן אז - קשה מאוד ללמוד מספרים ומהעיתונות על תחושת "הרוב" בנושאים כאלה.

¹⁶ למשל, מצוין שבדינר החגיגי שהתקיים ליוצאי הגדוד, כשהזכיר קולונל קיש האנגלי שיתכן שקולונל מרגולין ישוב ויפקד על הגדוד מחדש - נשמעו מחיאות כפיים נמרצות. The Palestine Bulletin, "Jewish Battalions' Regimental Dinner", 18/12/25, p. 3. עיין לעיל הערה 10.

¹⁷ The Palestine Bulletin, "Flag Day at Tel-Aviv", 17/12/25, p. 3

כאמור, לא סביר להניח שבצירוף מקרים פתאומי נזכרו לפתע בדגל הנשכח בדיוק בימים אלו. אולם מבחינת עיתוי הטקס הייתה משמעות רבה גם למינויו הטרי של הפילדמרשל הרברט פלומר כנציב העליון על פלסטינה מטעם המנדט הבריטי,¹⁹ על רקע הקריירה ה**צבאית** המפוארת שלו. פלומר בא במקומו של סיר הרברט סמואל שמינויו היה בתוקף היותו **מדינאי**, ושעורר אכזבה רבה בייחסו העדין, בכפפות משי, כלפי הערבים²⁰. הבחירה בפלומר הצביעה על האפשרות המפתיעה שהחלה תקופה של מדיניות תקיפה יותר בלונדון כלפי הערבים בארץ. אכן פלומר שלט בארץ ביד חזקה הרבה יותר מכל הנציבים האנגלים שאחריו, ובתקופת כהונתו (תרפ"ו-תרפ"ח) לא ארעו כמעט התפרעויות של ערבים בארץ²¹. המדיניות הזו באה לידי ביטוי גם בטקס השבעתו כמושל, בו ניתנה רשות מיוחדת להניף בכל מקום את הדגל של התנועה הציונית יחד עם הדגל האנגלי²².

מבין ההחלטות הראשונות של פלומר היה האישור לקיים את טקס העלאת דגל הגדוד העברי ארצה. הדגל נחשב לרכוש הפרטי של מלך אנגליה²³, ומדובר היה על קיום טקס ממלכתי **אנגלי** רשמי לפי חוקי המלוכה ("King's Regulations")²⁴. באופן רשמי הוסבר שהמלך חשב לנכון להעלות את הדגל למקומו הקבוע בבית כנסת חשוב בירושלים, משום שרוב המגויסים של הגדוד

¹⁸ F. Kisch, Palestine Diary, London, 1938, p.224.

¹⁹ לפי כרונולוגיה (לעיל הערה 2) עמ' 117, פלומר הגיע ארצה להתחיל את תפקידו בה' באלול תרפ"ה, פחות משלושה חדשים לפני הטקס.

²⁰ בתקופת הנציב הרברט סמואל אירעו מאורעות תר"פ-תרפ"א, ונמתחה עליו ביקורת על כך שלא הגיב בתקיפות מספקת נגד המתפרעים הערבים. עיין א' יערי, "שלוש אגרות של הרב", מחניים, כ"ו באב תשי"ז, עמ' 10, בתלונה של ר' יעקב זיסלמן על אזלת ידו של סמואל ובתגובת הרב קוק בנדון, תפארת יעקב, עמ' 7, מז' באייר תרפ"א. הרב קוק שלל את הביקורת. המוסדות היהודים ביישוב אמנם העדיפו שסמואל היהודי ימשיך בתפקידו, עיין כרונולוגיה (לעיל הערה 2) עמ' 110 שבכ"ג בשבט תרפ"ה החליטה מליאת הוועד הלאומי לפעול בקרב התנועה הציונית העולמית במגמה להאריך את כהונתו של סמואל כנציב העליון לחמש שנים נוספות. עיין גם באגרות הראיה כרך ד עמ' רלב, במכתב שנכתב באותו שבוע (כ"ט בשבט תרפ"ה), ובו מביע הרב קוק את צערו על ההחלטה להחליף את סמואל. מדווח שם הרב שהוא אף הפעיל את רבני אמריקה בנדון, "ואין שום ספק בדבר שאנו חייבים לעשות מצדנו כל ההשתדלות היותר אפשרית בעבודה קדושה זו".

²¹ אמנם בטווח הארוך קשיחותו של פלומר הופנתה גם כלפי העלייה היהודית ה"לא חוקית". ר"י דדון, **הגדה של פסח אילת השחר, עמ' עה, מספר שלאחר שהרב נזף בפלומר שאין "עולה יהודי לא"י שהוא לא ליגאלי"** הופסק הקשר ביניהם. ברם, כנראה ומדובר בהגזמה, כי בתיק "הרבנות הראשית תרפ"ו-תר"צ" בארכיון בית הרב נמצאת התכתבות ממושכת ביניהם בנושאים שונים מתוקף תפקידיהם של השנים.

²² The Palestine Bulletin, "Zionist Flag Flies During Lord Plumer's Reception" 26/8/25, p. 1
²³ The Palestine Bulletin, "The King and the 40th Battalion," 18/12/25, p. 1; "דגלי הגדודים העבריים",

הארץ, כ"ז בכסלו תרפ"ו, עמ' 4.

²⁴ מודגש בכל עיתונות התקופה שצינו, וכן אצל קיש, לעיל הערה 18, עמ' 225.

(כ-10,000) באו מארץ ישראל²⁵; אך חיים וייצמן שהתנגד למהלך טען שהיהודים הם אלה שבקשו להעלות את הדגל ארצה והאנגלים רק הסכימו לכך²⁶. הגישה של וייצמן מתאשרת בין השאר מן הדברים שנמצאו רשומים ביומנו האישי של קצין בריטי שהיה בקשרים הדוקים עם ראשי היישוב²⁷, וכן מלשון הכותרת של תוכנית הטקס - "בהסכמת הוד מלכותו ושלטונות הצבא בבריטניה". עכ"פ מדובר היה במבצע משותף, ששני הצדדים היו מעוניינים בו. גם השתתפותם בטקס של "הוד מעלתו הנציב העליון", של המזכיר הראשי, של מושל ירושלים סיר רונלד סטורס, של פקידי הממשלה הגבוהים, קציני הצבא הבריטי וכל הקונסולים הזרים²⁸, לכבוד הגדוד העברי ואנשיו, היתה משמעותית ביותר. הדיבורים על תחיית אותו גדוד התפרשו ע"י הערבים, ובצדק, כאיתות ברור וחד-צדדי של האנגלים לטובת הצעת ז'בוטינסקי, וכהכנה להעברת השליטה הביטחונית על הארץ ליהודי ארץ ישראל. איומיהם של הערבים לפוצץ את הטקס של "הדגל הציוני"²⁹, דרישתם לדגל דומה למרות שבמלחמה הם צידדו באויב הטורקי (!)³⁰, ותשובתו התקיפה של פלומר³¹, מצביעים אף הם על המשמעות המדינית והצבאית הברורה שעמדה ברקע של קיום הטקס. אפשר לסכם ולומר שקיום טקס הכנסת הדגל לביהכ"נ 'החורבה' ועיתויו שירתו אינטרס משותף של אנשי הגדוד³² ושל פלומר, שכנראה הסכים, לפחות בשלב זה, לחידוש הגדוד.

²⁵ The Palestine Bulletin, לעיל הערה 11.

²⁶ ח' וייצמן, מסה ומעש, עמ' 323.

²⁷ קיש, לעיל הערה 18, עמ' 224.

²⁸ "חג הדגל", התור, ח' בטבת תרפ"ו, עמ' 11.

²⁹ The Palestine Bulletin, "Arab Executive Opposes Fusilier Flag Ceremony," 15/12/25, p. 3; קיש,

לעיל הערה 18; וייצמן, לעיל הערה 26.

³⁰ להלן, הערה 42.

³¹ הועד הפועל הערבי הזהיר שאם לא יבטלו האנגלים את הטקס הוא לא יוכל להיות אחראי לתוצאות. תגובתו של פלומר הייתה חד-משמעית: "אין אתם, רבותי, מתבקשים להיות אחראים לדבר. אני הוא האחראי, ואני אהיה שם". ב' אליאב (עורך), היישוב בימי הבית הלאומי (1917-1948), עמ' 34, הערה 43; מ' נאור, "שבע נציבים", עת-מול גליון י"ט 4 (114; אפריל 1994); ח' וייצמן, לעיל הערה 26. מהמקורות הללו עולה שהחלטיות זאת הייתה אופיינית לפלומר.

³² לפי ההשלכות ה"מפלגתיות" שברקע הטקס, יש לעיין אם הדרשה והתפילה המיוחדת שחיבר הרב למעמד זו לא התפרשו (לפחות מאוחר יותר ולמפרע) על ידי אנשי השמאל כצידוד הרב עם ז'בוטינסקי והרביזיוניסטים, כאשר הם האשימו את הרב בתרצ"ד בנטיות פוליטיות כאשר הגן על א' סטבסקי שהואשם ברצח ארלזורוב. עיין אצל א' רוזנק, הרב קוק, עמ' 269-272, וא' אפשטין, "אהבת ישראל", הפועל הצעיר, כ"ב באב תרצ"ד, עמ' 11-13. יתכן שגם תמיכתו של הרב זצ"ל בצעדת הבית"רים אל הכותל בט' באב תרפ"ט (עי' ש' אבידור הכהן, איש נגד הזרם, עמ' 259-261) תרמה לתחושה זו בשמאל (על הקשר בין הרב קוק לז'בוטינסקי עיין א' רמבה, "דת ומסורת בחייו ובמשנתו", האומה ג, 1 [9, תמוז תשכ"ד] עמ' 145-166; ה'שמועה' שהרב חתם בעצם יום השבת על מחאה נגד מעצרו של ז'בוטינסקי ע"י האנגלים הוכחשה נמרצות ע"י בנו הרב צבי יהודה).

הפגנת ההערכה לגדוד העברי ולתרומתו לאנגליה במלחמת העולם הראשונה³³ היוותה איתות ברור לערבים, ואולי גם למהססים שביישוב היהודי, שקיימת כעין קואליציה נוצרית-יהודית מול האויב המשותף המוסלמי. גישה זו התאימה לתפישה הצבאית התקיפה של לורד פלומר, ולמעשה לשיטה הקולוניאליסטית של אנגליה (וגם של צרפת!) במקומות רבים בעולם באותה תקופה - לשלוט על המקומיים העוינים בעזרת כוחות מקומיים נאמנים³⁴.

משמעותה הלאומית של טקס הכנסת הדגל ל'חורבה'

גם לדרשה של הרב קוק היה תפקיד חשוב בהעברת המסר לפלומר ולממשלה הבריטית. כשם שהתפילה שהרב חיבר לטקס תורגמה לאנגלית³⁵, כך יתכן שעשו לדרשה³⁶. מכיוון מבט זה יש גם להבין את תוכן הדרשה, המתייחס ללאומיות הישראלית ולצבאיות היהודית, ועל כך שאין סתירה בינם לבין האוניברסליות, הלאומיות האנגלית והשאיפה לשלום בעולם³⁷. בעיתונות המקומית מאותה תקופה אכן נתפש הטקס כמשמעותי במישור הלאומי וההיסטורי, ולא כאירוע נקודתי ומצומצם. למשל, בעיתון היומי באנגלית מתואר הטקס כיום היסטורי

³³ עיין גם אצל ז'בוטינסקי, מגילת הגדוד לעיל הערה 5, עמ' 20, מכתב מתאריך 17/11/25 מאת סיר ג'ון המילטון המפקד העליון של הצבא האנגלי במבצע בגליפולי בו השתתף הגדוד העברי, בשבח האומץ של חיילי הגדוד. כתיבת המכתב בדיוק כחודש לפני הטקס מחזקת את האפשרות שביקשו מהמילטון לכתוב משהו בנושא הגדוד עקב הדיון הציבורי (ואולי גם לקראת הטקס?), והוא במכתבו הדגיש את הוקרת האנגלים ליישוב בציון בעקבות פעילותו המוצלחת של הגדוד העברי במלחמה.

³⁴ עיין באריכות אצל M. Lange, *British Colonial Legacies and Political Development*, Providence, 2003.

³⁵ The Palestine Bulletin, "Jewish Battalions' Regimental Dinner," 18/12/25, p. 3.

³⁶ עיין אוצרות הראי"ה כרך ד עמ' 67 באגרת לפלומר מכ"ד בסיון תרפ"ו, שם מצויין שהרב לא סידר מראש את הדרשה והתפילה ליום הולדתו של המלך ג'ורג'; עובדה זו מרמזת לכך שבהזדמנויות אחרות התחשב הרב מראש בצורך בתרגום ובפרסום הדברים באנגלית. אמנם, בבדיקה בארכיון המלכותי לא מצאו תרגום לדרשה שלנו.

³⁷ אמנם ארליך, לעיל הערה 4, לא ראה את דרשת הרב, אך הוא מקיש בין טקס הכנסת הדגל ל'חורבה' לבין טקס הכנסת דגלי הגדודים הסקוטיים (שהשתתפו אף הם בלחימה לשחרור א"י מהטורקים) לכנסייה הסקוטית בירושלים בשנת תר"ץ. אך אין ספק שהעלאת דגל הגדוד העברי ארצה והכנסתו ל'חורבה' היו בהם **בזמנו** איתות של סולידריות בטחונית בין האנגלים להיהודים (נגד הערבים), ומעין הצהרת כוונות לאישור הקמת הגדוד העברי מחדש. לפי זה יתכן שאדרבה, הטקס בכנסייה הסקוטית כעבור חמש שנים מסמן את **השינוי החד** שאכן חל בעמדה הבריטית מאז הכנסת דגל הגדוד העברי בתרפ"ו לכיוון של פיוס וכניעה לאלים הערבית, מה שגרם למאורעות תרפ"ט בתקופת הנציב צ'נסלור. האנגלים רצו אולי להדגיש שהם מסתכלים על הגדוד העברי רק כגדוד אחד מיני רבים, ושאין להשליך מקיומו אז שום השלכות מדיניות או ביטחונית לגבי א"י, כשם שאין להנפת הדגלים בכנסייה הסקוטית בירושלים שום משמעות מדינית או ביטחונית.

בתולדות ארץ ישראל³⁸ שכמותו לא ידע העם היהודי "מזה אלפיים שנה"³⁹. בשבועון "התור" הכותרת והמאמר הראשי במשך שבועיים היו "יש לנו דגל" ו"חג הדגל". במאמר שנכתב לפני האירוע מתואר כיצד עיצב דוד וולפסון לקראת הקונגרס הציוני הראשון בתרנ"ז את הדגל של התנועה הציונית על בסיס הטלית, ואחר כך כתוב: "מתוך גאווה-לאומית והכרה-עצמית נשבעו חלוצי הגדוד העברי להגן על דגלם העברי... ואת הדגל הזה, דגל העם העברי, מחזירים עתה למקומו, למרכז האומה העברית - לירושלים. והדגל הזה נתקדש אחרי-כן על-ידי הגדוד העברי בקדושת-הגוף, בקדושת-דמים... והלב מתרחב מרוב שמחה, והעין דומעת דמעות-גיל. יש לנו דגל!"⁴⁰... הדגל של הגדוד העברי היה בעל רקע כחול-לבן, אך בשונה מהדגל של הקונגרס הציוני נכתב במרכזו שם הגדוד ("הגדוד העברי" ו"ראשון ליהודה") ונרקם עליו סמל הגדוד (מנורה עם הקריאה "קדימה", ראו צילום הדגל בהמשך). אין ספק שהצבור ראה בהקשר לטקס הזה את דגל הגדוד כמקבילו של הדגל הלאומי⁴¹. הדיווחים היו מרגשים: "הדגל הובא ביום הרביעי לתל אביב, והתלהבות הקהל עברה כל גבול. יותר מעשרת אלפים איש הצטופפו ברחובות והריעו לכבודו של הדגל בעוברו... ביום החמשי בבוקר הובא הדגל ברכבת מיוחדת לירושלם. מאז הבוקר נהר הקהל אל תחנת הרכבת, וכל הדרך משער יפו עד תחנת הרכבת היתה מלאה המון רב של יהודים וגם של לא יהודים שבאו לראות במחזה... הקהל שעמד צפוף ברחובות ועל הגזוזטאות הריע לכבודם בעוברם... תזמורת המשטרה הלכה בראש וניגנה את מנגינותיה, עד בוא התהלוכה אל תוך העיר העתיקה... העברת הדגל בטכס נהדר כזה לירושלים כדי למוסרו למשמרת בבית הכנסת הגדול, יש בה כדי לחזק את האמונה כי אנגליה תישאר נאמנה לפוליטיקה של בנין הבית הלאומי, וכל הרוחות שבעולם לא יזיזו אותה כבר מן השיטה הזאת שאחזה בה ביחס לארץ ישראל. העתונות הערבית, כרגיל, כועסת, מתמרמרת ומוחה. נשמעה דרישה למסור גם להם דגל... הועד הפועל הערבי איים גם בהפרעת הסדר"⁴²...

³⁸ The Palestine Bulletin, "The Colours Deposited," 17/12/25, p. 1

³⁹ גניחובסקי, לעיל הערה 4.

⁴⁰ "יש לנו דגל", התור, א' בטבת תרפ"ו, עמ' 1.

⁴¹ מעניין לציין שבאחד מהעיתונים צוייר ליד הכותרת שבעמוד הראשי הדגל שעיצב וולפסון לקונגרסים, שהוא דומה מאוד למה שהתקבל לבסוף כדגל המדינה; למרות שהמאמר יצא לאור ביום שאחרי הטקס - נראה שהוא נכתב וצוייר לפני שראו את דגל הגדוד בטקס, והכותבים חשבו שאכן מדובר בדגל הציוני. לענייננו, עובדה זאת מדגישה ביתר שאת כיצד ראו כולם את האירוע כאירוע לאומי. וראה במאמר ב"התור", למעלה בהערה 40.

⁴² "חג הדגל", התור, ח' בטבת תרפ"ו, עמ' 11.



דגל הגדוד העברי



חיילים בבית הכנסת 'החורבה'

חשיבות הדגל וסמליותו לדעת הרב זצ"ל

הנקודות העיקריות בדרשת הרב ובתפילה⁴³ שחיבר לאותו מעמד הן:

1. דגל לאומי ודגל צבאי אינם זרים למקורות ישראל.
2. הרב התייחס אל הדגל כממלא את הלב הערצה⁴⁴, כבוד וחיבה, יש בחיבה כלפיו "קוי קדושה", "קודש היא לנו"⁴⁵, ואל החיילים הנושאים אותו כ"כצבאות קדושים, כמלאכי השרת נדמו לי", למרות שידע שהרוב המוחלט של החיילים בגדוד לא היו דתיים⁴⁶ ושהיו בו בעיות בקיום המצוות⁴⁷. הדברים מתאימים לדברי הרב זצ"ל

⁴³ התפילה מופיעה אצל לוי, לעיל הערה 3, עמ' 57-58.

⁴⁴ ביטוי זה מופיע גם בתפילה שחיבר הרב.

⁴⁵ ביטוי זה מופיע גם בתפילה שחיבר הרב.

⁴⁶ עיין לעיל הערה 6.

במקומות רבים שהלאומיות הישראלית, כמו גם ארצנו ולשונו ותולדותינו הלאומיים וכו', הם אלוקיים וקדושים במהותם⁴⁸.

3. הרב קוק ראה בחיוב את הכנסת הדגל "למשמרת עולמים" לבית הכנסת (בניגוד לדעת הגר"מ פיינשטיין אחריו)⁴⁹. מעניין לציין שגם החוגים החרדים בירושלים שהתנגדו לטקס טענו דווקא נגד הכנסת דגל אנגליה לבית הכנסת משום הצלב שבו, אך לא התנגדו כלל להכנסת דגל הגדוד⁵⁰. בנוסף, סיפר לי ר' אהרן פריימן נ"י (יליד תרצ"ב) בנו של שמש ביהכ"נ ה"חורבה", בראיון שערכתי עמו בה' במרחשון תש"ע, שאת דגל הגדוד העברי (שכונה "דער הייליגער פאן" = הדגל הקדוש) שמרו בתוך אולם בית הכנסת משמאל לכניסה, בתוך ארון נעול צר וגבוה (0.4X3 מ' בערך) מעץ מהודר שעמד ע"ג ספסל קטן. הוא עצמו מעולם לא ראה שהניפו את הדגל, אך הוא זוכר שהתייחסו אליו ביראת כבוד.

אמנם, מעניין לציין שמר לו לובר, המזכיר היהודי של מושל ירושלים- רונלד סטורס, הזכיר בראיון (שנערך על ידי הרב ד"ר י' רודיק בסביבות שנת תש"נ, התמליל נמצא במרכז התיעודי של בית הרב קוק) שאף הרב העדיף לא להכניס את הדגל לאולם

⁴⁷ אגרות הראיה ג, עמ' קלו-קלז, ו-קמא, כותב הרב שקיווה שדבריו בביקורו בגדוד "פעלו לטובה... ומאד אחשק לדעת אם כבר נתקנו המעוותים ע"ד המליחה, וע"ד ייחוד הכלים לבשר וחלב... (חילול) שבת... גילוח הזקן...". הרצון של ה"רעורנד" (תואר המשומש בחו"ל למי שבמפורש אינו רב אך נושא בתפקיד דתי) שלהם להתיר איסורי דאורייתא על סמך "דינא דמלכותא דינא", מעיד אף הוא על הרמה התורנית של האחראי (!) שם על הדת.

⁴⁸ עיין למשל באורות עמ' סג-סד, ו-קמז.

⁴⁹ עי' שו"ת אגרות משה חלק או"ח א, סי' מו, "אף שודאי לא מן הראוי הוא להכניס בביהכ"נ שהוא מקום קדושה וכ"ש שאין להניחו שם בקביעות וכ"ש לא אצל ארון הקודש, אבל איסור ממש לא שייך לומר ע"ז אלא שהוא ענין הבל ושטות, ואם אפשר באופן של שלום לסלקם מביהכ"נ היה זה דבר טוב... ואם היה כח בלא מחלוקת לעקור ענין הדגל כדי שלא יהיה זכרון למעשה הרשעים היה ג"כ אולי נכון לעשות, אבל ח"ו לעשות מחלוקת בזה." מעניין במיוחד לציין בהקשר זה שכפי הנראה, ההופעה הקדומה ביותר המתועדת של דגל יהודי (ועוד, עם "מגן דוד") היה בהקשר של הנפתו דווקא בבית הכנסת (!). בשנת ק"ד/1354, אישר הקיסר קארל IV ליהודי פראג להניף דגל אדום ועליו סמל הכוכב המשושה; בשנת שנ"ב/1592 הותר לגביר ר' מרדכי מייזל להעמיד בבית הכנסת שלו באותו עיר "דגל של דוד המלך, דומה לדגל הנמצא בביהכ"נ הגדול"; בשנת ת"ח/1648 העניקו ליהודים דגל לתלות בבית הכנסת אלט-נוי-שול כאות הכרה על השתתפותם בהגנה מפני השוודים, והדגל מונף שם במקום בולט ליד הבימה עד היום (!), עיין מ' סימון, "דגל", האנציקלופדיה העברית יא, ירושלים, תשי"ז, ע' 943. עיין עוד בג' שלום, "מגן דוד- תולדותיו של סמל", לוח "הארץ", תש"ט. הדגלים הונפו בבתי הכנסת הללו בפראג במשך כל הדורות כולל בתקופות כהונתם של המהר"ל, הנודע ביהודה ועוד, ללא פוצה פה. א' ארנד, לעיל הערה 4, מציין שגם דגל הגדוד הונף בבתי כנסת שונים באנגליה. ברם, סביר ביותר שהגרמ"פ לא היה מודע לתקדימים הללו ושל זו של הרב קוק. עיין גם אצל ר"מ שטיינברג, שו"ת שערי משה, סי' מג. בע"ה נרחיב על כך במאמר שהזכרתי בהערה 1.

⁵⁰ קיש, לעיל הערה 18.

- התפילה: "הרב קוק לא רצה להעליב את המלך וביקש 24 שעות לחשוב על זה. למחרת הוא בא עם רעיון: נשים את זה (הדגל) בארון זכוכית שיוכלו לראות את זה בפרוזדור של ביה"כ החורבה". בפועל, הפשרה כנראה הייתה להניחו בארון מכובד ואטום בתוך אולם בית הכנסת, מול ספרי התורה שאף הן בארון שממול.
4. הדגל מסמל את תהליך הגאולה שאנו בעיצומו⁵¹.
 5. הרב ראה בדגל כמסמל את השאיפה הלאומית⁵² ואת הייחוד הלאומי שלנו, הקשורים להיותנו ממלכת כוהנים וגוי קדוש, מקבלי התורה.
 6. הרב ראה ערך בנאמנות לדגל ("אנו נאמנים נצח לדגלה") ולרעיון שבו - ההכרה שיש בישראל נשמה לאומית קדושה ומיוחדת, "ושכל חיינו מסורים לטיפוחה, לשמירתה בעוצם טהרתה, לשמור מכל משמר את כל סגולותיה".
 7. קיימת חשיבות ומשמעות גם לדגלי אומות העולם. השלום הנצחי העולמי בנוי על הוקרת המיוחד שבכל דגל ושבכל לאום, וכל שכן בישראליים, כסמל לעם סגולה⁵³.
 8. הדגל מסמל את פלא קיבוץ הגלויות שאנו חוזים בראשיתו בעינינו.
 9. הדגל מסמל את כיבוש א"י⁵⁴, ומבטא את העובדה שארץ ישראל שייכת לעם ישראל.
 10. הדגל מזכיר את הקדושים שמסרו נפשם במלחמה נגד האויב.
 11. הדגל מסמל את גבורת ה' בתשועת ישראל.
 12. הדגל מסמל את גבורת צבאות ישראל⁵⁵.

סיכום

מבחינה היסטורית ורעיונית סימל דגל הגדוד העברי בעיני היהודים, האנגלים והערבים את הדגל העתידי של המדינה היהודית ההולכת וקמה בארץ ישראל בעקבות מלחמת העולם

⁵¹ כותרת הדרשה והתפילה "נרננה בישועתך ובשם אלקנו נדגול", ובאגרת: "אחינו בני הגדוד נושאי דגל ראשית צמיחת ישועתנו", **אגרות הראיה ג, עמ' קלד** לר' ל"א פלק הרב הצבאי של הגדוד העברי.

⁵² הרב מבין את דברי חז"ל גם כפשוטם, שבני ישראל נתאוו לדגל לאומי כמו שיש לשאר האומות, והקב"ה נענה להם בשמחה. אחד מעיתוני התקופה אף הביא כסיכום קצר של הדרשה שהרב "ציין את תשוקתו של העם העברי לדגל מאז ומעולם". "יום הדגל בירושלים", דאר-היום, א' בטבת תרפ"ו, ע' 8.

⁵³ אחד מעיתוני התקופה אף הביא ככותרת הדרשה "על סוד הדגל ועל השלום". "עוד על יום הדגל בירושלים", הארץ, א' בטבת תרפ"ו, ע' 1.

⁵⁴ בתפילת הרב: זכרון... בהכבש ארץ הקודש... וגאולת ארץ קדשם. כך גם באגרות הראיה ג, עמ' קלז ו-קלד.

⁵⁵ עיין לעיל, הערה 9.

הראשונה. הרב התייחס לגדוד העברי כ"נושא עליו דגל ישראל"⁵⁶ וכמסמל את "ראשית צמיחת ישועתנו", וראה בחיוב את הנחת דגלו בבית הכנסת. כל מה שנאמר לגבי דגל הגדוד נכון ביתר שאת לגבי דגל המדינה של היום. הרב ציין שיש ערך לדגלים לאומיים וכל שכן לדגל ישראל, כפי שהדבר התבטא במדרש שהביא ממעמד הר סיני, ומהשאיפה המוזכרת לשימוש בדגלים הלאומיים בעת שלום.⁵⁷

* * *

ירושלים תרפ"ה

הדרשה לכבוד הדגל⁵⁸

הוד מעלתו הנציב העליון לורד פלומר⁵⁹, הקהל הנכבד⁶⁰ ובני הגדוד⁶¹.
בתפלתנו⁶² לסדר היום קבענו את הפסוק של המשורר הקדוש המתיחס לזכרון הדגל: נרננה בישועתך ובשם אלקינו נדגול, ימלא ד' כל משאלותיך [תהלים כ, ו].
אחים יקרים, אנחנו יכולים בצדק לאמר בגאון, שההכרה החגיגית, המפותחת בצורה נאצלה⁶³ לדגל צבאי, הובעה אצלנו בתורה בראשית הצעדים אשר החילוננו לדרוך על במת תולדתנו בצאתנו ממצרים והליכתנו במדבר לבוא לרשת את הארץ הזאת, שניתנה לנו לירושלם עולם על פי ד', בעת אשר הסתדרנו בסדר צבאי "מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל" [במדבר א, ג]. אז לפני אלפי שנים, בעוד לא נתפתחה הטכניקה המעשית באותה המדרגה העוזרת כל כך להגשמתו

⁵⁶ אגרות הראיה ג, ע' קלז.

⁵⁷ בהרמוניה המתוארת בהמשך.

⁵⁸ הוקלד הנוסח מכתה"י עם שגיאות המעידות על רשלנות, עיין למשל להלן בהערות 63, 67, 69, 70, 70 * ו-73. יש כאן הוכחה לכך שלשכתנו של מרן הרב זצ"ל לא הצטיינה במקצועיות מיוחדת בנוגע לסדר ודיוק. ניתן לצרף לעובדה זו גם את רמת האנגלית הנמוכה ולפעמים אף מבישה של תרגומי מסמכים רשמיים של מרן הרב זצ"ל שיצאו מלשכתו, עיין למשל אגרת שפרסמתי: "תעודות חדשות בענין גישת הרב קוק להקמת האוניברסיטה העברית", המעין מז, ד (תמוז, תשס"ז), עמ' 13-24, ובמיוחד בעמ' 14, הערה 5. יתכן ויש כאן פתח חשוב להסביר (וללמד זכות!) על שאלות מסוימות שהתעוררו, למשל אי-השבתו של לשכת הרב על כמה וכמה אגרות של הגר"ח"ע גרדזינסקי, דבר שהפליא את הגר"ח"ע ואינו מתאים ליחס של כבוד שבדאי רחש הרב קוק לאחד מגדולי הדור, עי' איגרות לראי"ה עמ' תנה, תנז, תנט, תסד-תסה.

⁵⁹ עיין היטב בהערות 20-35.

⁶⁰ לפי "עוד על יום הדגל בירושלם", הארץ, א' בטבת תרפ"ו, עמ' 1, הכניסה לטקס הייתה על פי הזמנות בלבד.

⁶¹ עיין היטב בהערות 5-9.

⁶² עיין הערה 3.

⁶³ על פי הכת"י, אך הוקלד בטעות 'נאלצה'.

של כל תכסיס סדרני, אז כבר נאמרה לנו ההצהרה הגדולה על דבר הערך הנכבד של הדגל בצבא, "איש על דגלו באותות לבית אבותם" [שם ב, ב].

אמנם בדבר התוכן של הרגש האציל⁶⁴ הממלא את הלב הערצה אל הדגל הצבאי⁶⁵, יש לנו באוצר האגדה שלנו מדרש פיוטי מאוד יפה נעים וקדוש, שממנו נוכל גם עתה לדלות פנינים הראויים להיות קשורים אל נשמתנו, בקשר עם הכבוד והחיבה, שיש בה גם כן קווי קדושה, שאנו מרגישים ביחס להדגל הצבאי הזה ביחוד של גדודנו החביב, שהננו מכניסים אותו היום למשמרת בבית הקדוש הזה. וככה הם דברי המדרש בקשר של דגלנו הצבאי העתיק, עם הביטוי של המשורר אשר הבענו בתפלתנו בשעה הקדושה והנכבדה הזאת⁶⁶:

"בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני ירדו עמו רבבות של מלאכים, שנאמר רכב אלדים⁶⁷ רבותים אלפי שנאן [תהלים סח, יח]⁶⁸, והיו כולם עשויים דגלים דגלים. כיון שראו אותן ישראל שהם עשויים דגלים דגלים התחילו מתאווים לדגלים, אמרו הלואי כך אנו נעשים דגלים כמותן. אמר להם הקב"ה, מה נתאוויתם לעשות, דגלים, חייכם שאני ממלא משאלותיכם, נרננה ביצועתך ובשם אלדינו נדגל ימלא ד' כל משאלותיך. מיד הודיע הקב"ה ואמר למשה לך עשה אותם דגלים כמו שנתאוו".

הדגל האידיאלי שלנו לקוח הוא, ביסודו העתיק אצלנו, מהאצילות הנשמית⁶⁹ אשר זרחה עלינו בשעה הגדולה אשר לא היתה כמוה בהתולדה האנושית כולה, בעת אשר באה לנו, לכל עמנו, בצאתנו מעבדות לחירות, אותה ההתגלות הקדושה אשר ממנה קרני אורה הולכים וזורחים לכל התבל כולה, בעת אשר קבלנו את האוצר הקדוש, תורת ד' התמימה, שניתנה לנו לאור עולם, בעדנו ובעד כל העמים אשר תחת שמי ד'. אז זרחו עלינו האידיאלים הנצחיים בכל מילואם. מצד אחד ידענו נאמנה את העושר הגדול אשר להנשמה של האדם הנברא בצלם אלדים, את רוב פארה של נשמת כל יחיד ויחיד, ואת גודל תפארתה של נשמת האומה כולה, ושל נשמת כל עם ועם אשר יצר צור עולמים בעולמו הגדול. הכרנו שהמחשבה

⁶⁴ תיקנו את המוקלד על פי כתב היד.

⁶⁵ כלומר שבייחס לדגל הצבאי קיים גם תוכן ערכי, לא רק רגשי.

⁶⁶ במדבר רבה ב, ג בשינויים קלים.

⁶⁷ הרב כתב לאורך הדרשה "אלהים" ו"אלהנו", והמדפיס שינה וכתב לפעמים "אלדים" ולפעמים "אלקנו".

⁶⁸ כך הודפס.

⁶⁹ כאן מודפס בסוף העמוד הראשון כנראה בט"ס "אשר לא היתה כמוה", ביטוי שמופיע שוב בסמוך (נדפס בסוף העמוד הראשון ובתחילת העמוד השני).

הקוסמופוליטית, בהיותה שטחית ועומדת רק על ההערכה⁷⁰ הכללית של האדם בכללות האנושות, בלא הבחנה של הרכוש הגדול המיוחד לכל עם ולכל גזע, מחשבה זו לא תביא לעולם את הברכה האלוהית ואת האושר הנצחי של אור החיים. הכרנו שיש לנו נשמה לאומית גדולה קדושה ומיוחדת שאנו נאמנים נצח לדגלה, ושכל חיינו מסורים לטיפוחה, לשמירתה בעוצם טהרתה, לנצור מכל משמר את כל סגולותיה. ולעומת זה ידענו גם כן שסוף כל סוף רוח ד' אחד הולך ומרחף על האחוה האנושית וכל העמים הרבים וכל הגזעים השונים הינם באמת כולם אוצרות שונים של גווי חיים שונים,^{70*} שמכולם יחד תתפאר ההרמוניה הנפלאה של עושר החיים הגדולים, אשר ברא יוצר האדם בצלמו הגדול והנערץ. אז התעלינו לחשוב אותה המחשבה הנצחית המתארת לנו את האידיאליות הקדושה של הדגל הצבאי, ועדי עד הננו עומדים תחת ההשפעה הקדושה של השעה הנצחית היא אשר שמענו בה כולנו את קול אלודים חיים מדבר אלנו מתוך האש, מתוך רבבות קודש וצבאות מלאכי עליון העשויים דגלים דגלים. הכרנו שעושר חיים מגוון מאד ישנו בעולם הרוחני הנאצל ששם הוא מקור החיים, והעו[שר]⁷¹ המגוון, השונה מאוד בכל מערכה ומערכה ממערכות הקודש, אידיאלים נישאים שונים ומשונים מרחפים בחללו האצילי, של עולמות הקדושה, האמונה, המדע, המוסר, הדת, האהבה, הגבורה, והיופי, ורבבות אידיאלי קודש אין ספורות כאלה, היש מספר לגדודיו⁷², וכל גדוד וגדוד מגדודי קודש אלה הוא דוגל בדגל קודשו.

המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו [איוב כה, ב]. השלום הוא מקור הקודש של כל חלוקתם⁷³ והוקרתם של הדגלים המיוחדים, אשר כל גדוד יודע בצדק להעריצו⁷⁴. זהו היסוד המבסס באחרית את אותו השלום הנצחי שהנ[נו] כל כך קשורים לשאיפתו, ושאיפה קדושה ונצחית זאת היא אשר היא נ[נו]תנת[נו] לנו כח רוחני כל כך נשגב לשמור את דגל סגולותינו העצמיות, אשר על ידם רואה בנו כל

⁷⁰ שבע המילים הבאות נשמטו ברשלנות מההקלדה, והוספו לדף המודפס בכתב-יד שאינו כתב-ידו של הרב, עיין בהערה 69.

^{70*} תשעת המילים האחרונות נשמטו על ידי המדפיס בטעות 'הדומות' (דילוג בין שתי מילים זהות תוך כדי הדפסה).
⁷¹ האותיות הללו דהו, והן משוערות.

⁷² איוב כה, ג. כפי הנראה, המזכיר לא שם לב שהרב התכוון כאן לדרוש את הקשר עם פסוק הבא באיוב שמזכיר בשורה הבאה, אחרת היה מציין מקורו.

⁷³ כאן מודפס "של הדגלים" ומחוק בכתב-יד. הביטוי מופיע שוב לאחר תוספת מלה אחת בלבד, עיין בהערה 69.

⁷⁴ האות צד"י בוודאי הייתה אך טושטשה, שמא בכוונה, אולי להחליפה לאות כ"ף, ולפי זה צ"ל: להעריכו.

העולם הגדול את הפליאה היחידה, שאף-על-פי שנתפזרנו בין עמים רבים, ונתרחקנו מעל אדמתנו זה הרבה מאות בשנים, הננו עומדים חיי[ם] וקיימים ברוחנו העצמי, קשורים בקשרים רעננים אל ד' אלדי ישראל ולתורתו.⁷⁵ הקדושה אשר הנחילנו, אל עמנו, ואל ארצנו הקדושה, אשר בנו ובה יחד גנוז⁷⁶ הוא הסוד הגדול של שלום העולמים אשר להאנושיות, חזון נביאנו⁷⁷ הקדושים מאירי החיים לכל האדם אשר תחת כל השמים. ועל ידי אותה ההכרה החודרת והעדינה של ההערכה אשר לדגלנו המיוחד, בתכונה של התאמה לדגלי מעלה אשר שלום הנצח הוא זורח עליהם סלה⁷⁸, המושרשת כל כך יפה בנשמתנו הלאומי[ת], באה גם כן ההכרה להעם הבריטי להיות הראשון בעמים להכריז גלוי לכל את ההצהרה הקדושה של ביתנו הלאומי בארצנו הנצחית בעדנו, ושהעמים היות[ר] נאורים וחבר הלאומים בכלל אישרו בחותם אמת את האמת העליונה הזאת.

וההכרה הדגלית המקודשת הזאת היא היתה לרוח החיה ביצירת הגדוד העברי, אשר בגינו הואיל הוד מלכותו ג'יאורג' החמישי מלך בריטניא ירום הודו לכבדנו בהדגל המכובד הזה, אשר זכרונו קודש הוא לנו. לעולם ל[א]⁷⁹ נוכל לשכוח את אותה השלהבתיה ואור הקודש אשר מילא את הנשמות העילאות של בנינו הצעירים, אשר ברוח אידיאלי נישא ומרומם התנדבו ללכת אל ארץ הקודש בתור בני הגדוד העוזר לכבש את ארץ האבות, בשביל המטרות הקדושות האצורות לעד בנשמת הבנים עד דור אחרון. כצבאות קדושים, כמלאכי השרת נדמו לי, בעת אשר זכיתי לבקר את הגדוד בפלימוטה⁸⁰ בהיותי באנגליה בימי המלחמה.

⁷⁵ עיין הערה 64.

⁷⁶ שם.

⁷⁷ האות השנייה מהסוף נמחקה בכתב-יד ואיננה ברור.

⁷⁸ תיבה מצויה אצל הרב (יותר מ-300 פעם בכתביו ע"פ בדיקה בתקליטור הנ"ל הערה 75), במשמעות 'נצח', עיין עולת ראי"ה א, עמ' יא ו-רטו.

⁷⁹ יש כאן כמה אותיות הנראות שנמחקו ביד.

⁸⁰ Plymouth, מקום הבסיס של הגדוד העברי באנגליה. הרב הזכיר שהוא מתכנן לבקר את חיילי הגדוד שם יחד עם אשתו (!) בהיותו באנגליה, עי' אגרות הראיה חלק ג עמ' קלה, ועיין בהערת הרב י' בארי, אוהב ישראל בקדושה א, עמ' 228.

ובשביל הזכרונות הקדושים הללו, אשר לעזור להגשמתם נשלח הנה הוד מעלתו שר הצבא לורד פלומר הנציב העליון לארץ-ישראל⁸¹, יכולים אנחנו בצדק לאמר על הדגל הצבאי הזה העומד כעת במקום הקדוש הזה שיהיה גנוז בו למשמרת עולמים⁸², הדגל הקשור ברשמי זכר קדושים של שאיפתנו הלאומית לתשועת אלודים בעדנו ובעד כל חי, את הפסוק הקדוש אשר הבענו בתפלתנו: 'נרננה בישועתך ובשם אלדינו נדגל ימלא ד' כל משאלותיך'. ובא לציון גואל במהרה בימינו, אמן.

⁸¹ מבחינה היסטורית, היה עדיין ברור בשלב זה לאנגלים שהמנדט שלהם בארץ הוא להעביר את השלטון ליהודים לצורך הקמת "בית לאומי", ואת הטקס יש להבין על רקע הדרישה של חלק מהיישוב להקים מחדש את הגדוד העברי וכנ"ל.

⁸² הפסיק הוסף כאן ביד. הדגל אכן היה מונח שם בבית הכנסת עד יומו האחרון, ואבד בנפול הרובע במלחמת השחרור. גניחובסקי, לעיל הערה 4.